

10. Капустин Д. А. Вклад Д. О. Свиренко в изучение эвгленофитовых водорослей / Д. А. Капустин // Актуальні проблеми ботаніки та екології. – 2008. – С. 285.
11. Ковалевский А. А. Днепровская гидроэлектрическая станция / А. А. Ковалевский // Под ред. акад. Б. Е. Веденеева. – М. – Л., 1932.
12. Короткий Й. І. Іхтіофауна порожистої частини Дніпра та її зміни під впливом побудування греблі Дніпрельстану / Й. І. Короткий // Вісник Дніпропетр. Гідробіол. Станції. – Д., 1937. – Т. II. – С. 133–141.
13. Материалы Самарской экспедиции по обследованию поймы реки Самара, левобережного притока Днепра. Ч. I. / Под ред. Ф. Ф. Егермана. – Херсон : Изд-во. Гос. ихт. опытн. станции, 1930.
14. Мельников Г. Б. Зоопланктон порожистої дільниці р. Дніпра та його зміни під впливом побудування греблі Дніпрельстану / Г. Б. Мельников // Вісник Дніпропетр. Гідробіолог. Станції. – Д., 1937. – Т. II. – С. 76–83.
15. Мицик Ю. А. Козацький край. Нариси з історії Дніпропетровщини XV–XVIII ст. / Ю. А. Мицик. – Д. : Вид-во Дніпропетр. держ. ун-ту, – 1997. – 176 с.
16. Професори Одеського (Новоросійського) університету : Біограф. словник. – Одеса, 2000. – Т. 4. – С. 62–63.
17. Радзимовский Д. А. Дмитрий Онисифорович Свиренко / Д. А. Радзимовский // Гидробиол. журн. – К., 1969. – Т. 5., № 2. – С. 91–93.
18. Рева А. Д. История биолого-экологического факультета Днепрпетровского государственного университета / А. Д. Рева. – Д., 1998.
19. Свиренко Д. О. Дніпровська Гідробіологічна Станція та її науково-дослідча робота / Д. О. Свиренко // Вісник Дніпропетр. Гідробіол. Станції. Т. I. ; за ред. проф. Д. О. Свиренка. – Д., 1929.
20. Свиренко Д. О. Значення, завдання, план, програма та хід гідробіологічних досліджень порожистої частини р. Дніпра в зв'язку з побудуванням греблі Дніпрельстану / Д. О. Свиренко // Вісник Дніпропетр. Гідробіол. Станції. – Д., 1937. – Т. II. – С. 3–11.
21. Свиренко Д. О. Дніпровське водосховище. Опис, водні макрофіти, швидкість течії, прозорість, терміка, мулоутворення / Д. О. Свиренко // Вісник Дніпропетр. Гідробіолог. Станції. Т. III / За ред. проф. Д. О. Свиренка. – Д., 1938.
22. Справка об организации института и развитии научных направлений [рукопис] // Библиотека НДІ біології ДНУ ім. Олесь Гончара. – Д., [Без дати]. – 43 с.
23. Федоненко О. В. Видатні діячі гідробіологічної науки / О. В. Федоненко, Т. С. Шарамок // Вісник Дніпропетр. ун-ту; серія: Біологія. Екологія. – Д. : Вид-во ДНУ, 2008. – Вип. 16, – Т. 2. – С. 172–177.
24. Ширшов П. П. Нарис Дніпровських порогів / П. П. Ширшов // Вісник Дніпропетр. Гідробіол. Станції. – Д., 1929. – Т. I. – С. 69–120.

Надійшла до редколегії 26.11.2012

УДК 631.4 (09) + 061 (09)

В. В. Кушлакова

Дніпропетровський національний університет ім. Олесь Гончара

**АГРАРНА СКЛАДОВА НА СТОРІНКАХ ЧАСОПISУ
ХАРКІВСЬКОГО НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
«ВІСНИК ПРИРОДОЗНАВСТВА»**

Вивчено публікації з сільськогосподарських наук на сторінках часопису Харківського наукового товариства «Вісник природознавства» у 1920-ті роки. Визначено їх значимість як джерел до вивчення історії вітчизняної аграрної науки.

Ключові слова: Харківське наукове товариство, «Вісник природознавства», аграрна історія, ґрунтознавство, тваринництво, зоотехнічна наука, генетика, історичні джерела.

© В. В. Кушлакова, 2013

Изучены публикации по сельскому хозяйству на страницах журнала «Вісник природознавства» в 1920-е годы. Определена их значимость как источников для изучения истории отечественного почвоведения и аграрной науки в целом.

Ключевые слова: Харьковское научное общество, «Вісник природознавства», аграрная история, почвоведение, животноводство, зоотехническая наука, генетика, исторические источники.

Publications on agriculture in the pages of the journal «Bulletin of Natural Science», in 1920's have been studied. Their importance as sources for studying the history of the national agricultural science is determined.

Key words: Kharkov Scientific Society, «Bulletin of Natural Science», agrarian history, soil science, animal husbandry, zootechnical science, genetics, historical sources.

На початку 20-х років ХХ ст. економіка України була у надзвичайно скрутному стані. Народне господарство республіки зазнало значних збитків. Так, промислове виробництво порівняно з 1913 р. скоротилося в дев'ять разів. Не кращою була ситуація й у сільському господарстві, де скоротились посівні площі зернових і зменшилось виробництво технічних культур. За таких умов цілком закономірним із боку партійно-державних органів було прийняття рішення про першочергову відбудову сільського господарства. У грудні 1927 р. XV з'їзд ВКП(б) затвердив директиви щодо складання першого п'ятирічного плану розвитку народного господарства СРСР, в якому сформульовано три завдання – прискорений розвиток промисловості, розгортання часткової колективізації сільського господарства на добровільній основі та піднесення рівня народного добробуту. Для втілення в життя намічених планів в Україні, на думку професора О. Янати, були всі передумови: «На Україні, з її різноманітною природою, з її щедрими природними продукційними силами та з густим населенням, є всі можливості для інтенсивного розвитку народного господарства.

І коли наше господарство (особливо сільське) ще так повільно розвивається, то серед причин цього основною є те, що й досі господарюємо ми не знаючи як слід, не вивчаючи детально, природних умов нашого господарства та його природних продукційних сил, що їх раціонально використовувати та розвивати можливо тільки на наукових підвалинах» [15, с. 3]. Як бачимо, автор акцентує увагу на тому, що рівень розвитку господарства, особливо сільського, та ефективне використання природних ресурсів можливі за умови розвитку аграрної науки в цілому та окремих її галузей, зокрема. Такий підхід вимагав консолідації наукових сил з метою реконструкції та планового розвитку сільського господарства на новому підґрунті. Основними осередками наукової аграрної думки в Україні у 20-х рр. ХХ ст. були громадсько-наукові товариства.

Однією з таких наукових установ було Харківське наукове товариство (ХНТ), яке розпочало свою діяльність у 1924 р. й мало на меті об'єднання науковців та популяризацію різних галузей наукового знання. Тому за своєю структурою це товариство було універсальним, до складу його входило близько 12 різноманітних секцій. Зважаючи на важливість поставлених завдань та мети, вже в перший рік розпочали свою діяльність сім секцій, однією з яких була сільськогосподарська. Секція від початку ставила перед собою низку першочергових завдань, одним з яких було видання спеціального друкованого органу – журналу «Вісник природознавства».

Метою даної статті стало вивчення та аналіз публікацій відомих учених та фахівців аграрної справи саме на сторінках часопису «Вісник природознавства», що видавався Харківським науковим товариством у 1920-ті рр., та з'ясування їх значимості у сучасності як джерела з історії вітчизняної аграрної науки.

Із 2003 р. в Україні розробкою питань історії аграрної науки і техніки та аграрної біографістики займається Центр історії аграрної науки «Державна наукова

сільськогосподарська бібліотека Української академії аграрних наук» (ДНСГБ УААН), який було створено з метою проведення галузевих комплексних наукових досліджень з проблем становлення та розвитку сільськогосподарської дослідницької справи в Україні. За означеною проблематикою співробітниками Центру, який очолює професор В. А. Вергунов, підготовлено низку фундаментальних досліджень та наукових праць [2–4]. Крім того, цікавою виявилась розвідка М. Ф. Присяжнюка, в якій досліджено історію створення та перші кроки діяльності зоотехнічних установ на Україні та розглянуто передумови розвитку вітчизняного тваринництва в зазначений період [13].

Також ми не могли оминати увагою роботу групи авторів, присвячену персоналії видатного вченого О. М. Грінченка, який був учнем О. Н. Соколовського (член ХНТ) та співпрацював з такими відомими вченими-членами Харківського наукового товариства як Г. Г. Махов, В. І. Крокос, Є. Лавренко та іншими [12].

На сьогодні в сучасній історіографії висвітлено багато питань створення, становлення та розвитку аграрної науки в Україні, але контекст даної проблеми дозволив виявити такі питання, які не розглядались раніше. Зокрема, це діяльність Харківського наукового товариства (його сільськогосподарської секції) у сфері аграрних наук, співпраця відомих учених-аграріїв із ХНТ та їх публікації на сторінках журналу «Вісник природознавства», які й стали предметом нашого дослідження.

Як зазначалося вище, журнал «Вісник природознавства» був друкованим органом сільськогосподарської секції Харківського наукового товариства, яке було універсальним, тому тематика публікацій охоплювала усі галузі природознавства: астрономію, математику, фізику, хімію, географію, геологію, ґрунтознавство, ботаніку, зоологію, антропологію та пов'язані з ними науки теоретичного та прикладного природознавства. Окрім цього, на сторінках журналу приділялось багато уваги питанням охорони природи та її організації, природознавства в школі та методиці викладання природознавства, а також іншим наукам, наближеним до природознавства.

Маючи характер загальноприродничого наукового журналу, «Вісник» дбав про те, щоб форма викладу була доступною не тільки спеціалістам, а й широкому колу читачів.

Серед дописувачів та авторів наукових публікацій на сторінках часопису найчастіше зустрічаються імена таких учених: проф. О. Яната (природознавство), проф. К. Дубняк (природознавство, географія), Є. Лавренко (природознавство, ботаніка, охорона здоров'я), проф. І. Широких (генетика), М. Шарлемань (зоологія, охорона здоров'я, краєзнавство), В. Аверін (зоологія, охорона здоров'я), А. Носов (антропологія), проф. І. Тарнані (зоологія, антропологія), проф. М. Михайловський (математика), проф. С. Рудницький (географія), М. Котов (ботаніка), М. Процакевич (ботаніка, охорона здоров'я, метеорологія), проф. А. Желеховський (фізика, природознавство), проф. О. Гольдман (фізика), Б. Шершевицький (хімія), М. Барабашов (астрономія), проф. М. Білоусов (біологія, фізіологія).

Навіть наведений далеко не повний перелік демонструє широкий спектр наукових інтересів вітчизняних учених, серед яких більшість – це члени сільськогосподарської секції Харківського наукового товариства, та значення журналу «Вісник природознавства» в поширенні та популяризації наукового знання на теренах України та далеко за її межами.

У процесі наукового дослідження було вивчено архівні, нарративні та інші друковані джерела щодо діяльності сільськогосподарської секції ХНТ, що дало змогу виокремити проблеми аграрної науки й вітчизняного сільського господарства, які обговорювались на засіданнях секції й висвітлювались на сторінках «Вісника природознавства» і торкались таких напрямів як тваринництво, ґрунтознав-

ство, прикладна ентомологія, гідрологія та водне господарство, генетика та інші науки, дотичні до них.

Немає потреби зупинятись на питаннях ґрунтознавства в даній статті, бо ці проблеми на сторінках журналу «Вісник природознавства» вже детально розглянуто в роботі автора у співавторстві з професором В. С. Савчуком [14].

Аналізу піддано публікації журналу за окремими напрямками. У 1920-ті роки проблеми розвитку сільського господарства, а тваринництва зокрема, набули державного рівня. Про це також наголошує у своїй статті М. В. Присяжнюк: «... Розвиток традиційного для України тваринництва, забезпечення продовольчої незалежності та заповнення своєї ніші в сталому загальноєвропейському господарчому комплексі перебувають у прямій залежності від його наукового забезпечення...» [13]. Тому в 1920-ті рр. за підтримки державних установ розвиваються різноманітні дослідні тваринницькі станції, зоотехнічні інститути та інші установи даної направленості, а перед наукою відкривається багато можливостей. У журналі торкнулися проблем та потенціалу вітчизняного тваринництва та зоотехнічної науки такі вчені як Є. Л. Лисицький, М. В. Шарлемань та інші.

Микола Васильович Шарлемань – відома постать у науці. Про його життя та творчий шлях написано багато, йому присвячена не одна книга, захищена навіть дисертація, але ми не зустрічали в жодному з названих джерел будь-які згадки про роботу М. В. Шарлеманя в Харківському науковому товаристві. Коло його наукових інтересів охоплювало зоологію, охорону природи, зоогеографію, біологію взагалі, багато праць присвячено орнітології та іхтіології. Він був багато років директором заповідника «Конча-Заспа». Нас зацікавили праці Миколи Васильовича Шарлеманя з огляду на тематику даної статті. Лише ті, що стосуються тваринництва та сільського господарства в досліджуваній період.

М. В. Шарлемань у своїй праці «Короткий огляд фавністичних дослідів на Україні за останні 10 років» підсумовує роботу наших науковців протягом десятиріччя, наголошуючи на можливостях використання результатів багатьох дослідів у сільському господарстві [7, с. 291–294].

Крім наукової роботи Микола Васильович провадив активну організаційно-громадську діяльність. У 1919 р. він створив секцію охорони природи при сільськогосподарському науковому комітеті УРСР. Під керівництвом М. В. Шарлеманя секція добивається затвердження першого декрету Раднаркому України про створення заповідника Асканія-Нова й розробляє проекти заборони весняного полювання та глушіння риби гранатами. Проблеми діяльності, різноманітні програми досліджень та перспективи використання в народному господарстві територій заповідника були актуальними в той час, а часопис «Вісник природознавства» надавав можливість ученим та аграріям-практикам широко обговорювати й дискутувати з означених питань. Так, в одному з номерів було вміщено два листи до редакції у відповідь на публікацію М. Ф. Іванова «По поводу столетия существования Аскания-Нова (1828–1928)», яка була надрукована в № 4 «Бюллетеня Зоотехнической опытной и племенной станции в госзаповеднике «Чапли»». Професор М. Іванов у своїй статті, як наголошують автори листа, «... висвітлює значіння «Асканії-Нова» в галузі вівчарства і ... нараховує три плани (три варіанти) організації Асканії. За першим планом Асканія-Нова перетворюється на зернову фабрику... Другий план передбачає залишити увесь цілинний масив цілком незайманим, як абсолютний заповідник... за третім планом Асканія-Нова мусить стати так званим «комбінатом», тобто до її складу повинні ввійти такі установи та заходи: абсолютний степовий заповідник, ... зоопарк, скотарське господарство (переважно вівчарське)... , рільниче господарство, що мусить бути пристосоване до потреб скотарства» [8, с. 326–327]. Лист підписали відомі вчені й державні посадовці: заступник голови Всеукраїнського Комітету охорони природи В. Аверін, Харківський крайовий інспектор охорони природи Є. Лавренко й професори Г. Ви-

соцький, М. Білоусів, Д. Віленський, І. Тарнані. Автори листа, поділяючи думку професора М. Ф. Іванова щодо нераціональності першого й доцільності другого варіантів організації Асканії-Нови, виступили з критикою щодо третього плану. Вони наголошують на тому, що останній варіант за сучасних умов є справді найраціональнішим, але вважають, що наведені на його користь аргументи дискредитують роботу науково-дослідних установ заповідника.

Другого листа підписано групою професорів С. Воробйова, В. Ротмістрова, Я. Савченко, І. Широких та О. Янати, які виступили з різкою критикою, звернувши увагу на те, що від початку «...основна думка проф. М. Іванова... суперечить нашим сучасним народно-господарським і науковим вимогам до заповідників...», а здійснення запропонованих форм організації Асканії-Нови «...привело б до перетворення заповідника на степовий вівчарський радгосп (бо було б у такій же мірі безгрунтова і однобічна, як і перетворення його на зернову фабрику – думка про що давно відкинута)...» [8, с. 328–329]. Автори наголошують на тому, що в умовах заповідника може вестися всебічна дослідча зоотехнічна робота, «наукове вивчення випасів та степових кормових рослин...» [8, с. 329].

Однією з цікавих публікацій на сторінках журналу «Вісник природознавства» є стаття професора Є. Лисицького «До біології штучного запліднення у тварин», яка торкається проблем тваринництва, експериментальної ембріології та генетики. Така тематика не випадкова, бо професор Є. Л. Лисицький займався дослідницькою роботою, працюючи на кафедрі фізіології та гістології Харківського ветеринарного інституту. Вищезгадана робота вийшла з друку в 1928 р., в ній автор аналізує світовий досвід дослідних тваринницьких станцій в зазначеній галузі та шляхи вирішення проблем у вітчизняному господарстві, а також способи застосування світового досвіду в Україні. Наголошуючи, що «метода штучного запліднення починає набувати досить важливого практичного значіння в рибній справі, а останніми часами її починають застосовувати і в роботі над ссавцями», поміж іншими Є. Лисицький робить висновки про важливість вказаного методу у справах гібридизації, а «за доброї організації справи, відсоток штучного запліднення буває більший, ніж природнього. Це особливо демонстративно можна бачити на кінних заводах, де вживається цієї методи...» [8, с. 1–12].

До речі, проблемами вирощування коней тісно займався член сільськогосподарської секції Харківського наукового товариства професор І. О. Широких, який підготував конспект лекцій «Конеvodство», прочитаних на вищих курсах для спеціалістів із тваринництва в Харкові ще в 1922 р. Професор І. Широких був не тільки членом Харківського наукового товариства, а й очолював зоотехнічну підсекцію сільськогосподарської секції товариства. Багато його праць присвячено проблемі скотарства в Україні, а саме питанням відновлення виробництва продуктів скотарства та відновлення міжнародної торгівлі (на прикладі Німеччини). Значну увагу вчений приділяє новим зоотехнічним методам перевірки властивостей тварин у скотарстві, звертає увагу на виробництво пшениці (хліборобство), на розвиток світового ринку та перспективи України на ньому.

Однією з таких праць на сторінках «Вісника природознавства» була стаття «Проблема еволюції на генетичних конгресах у Берліні та Ленінграді». Професор брав активну участь в міжнародних з'їздах та конференціях, ділився своїми спостереженнями, дослідженнями та новинами генетики. Так, у вересні 1927 р. в Берліні проходив V міжнародний конгрес генетиків, на якому делегатами від України були професори І. Широких та О. Гельмер. Рішенням конгресу перед генетиками всіх країн було поставлено конкретні завдання: генетичний аналіз сучасних порід та сучасних методів розведення; експериментальне застосування на практиці висновків, здобутих у роботі над сільськогосподарськими тваринами в лабораторії, на станції, і організація нових спостережень шляхом планових колективних дослідів над відповідним матеріалом. Відзначили також нагальну потребу в ро-

боті над сільськогосподарськими тваринами. Дану інформацію у «Вісник природознавства» було подано Харківським сільськогосподарським інститутом, з яким активно співпрацювала сільськогосподарська секція ХНТ [5].

Гідрологія та водне господарство – ще одна ланка аграрних наук та розділ у журналі «Вісник природознавства» ХНТ. В основному розглядалися три напрями роботи: рибознавство, Дніпрельстан та гідрологія в цілому, яка в той час якраз набувала популярності та розповсюдження.

Так, із першого напрямку можна виділити публікацію М. Овчинника «Вивчення віку та темпу росту риб у зв'язку з завданням рибного господарства» [10]. Автор детально аналізує сучасні методи визначення віку риби та темпу їх росту, доводячи практичне значення цього дослідження: «...якщо треба встановити харчову здатність водоймища. Це можна взнати докладно, вивчивши населення дна (бентос), товщі води (планктон) та берегової зони... Можна встановити також певні розміри для риб, яких треба ловити.

Знання темпу росту дає можливість виділити дрібні таксономічні одиниці риб (раси)...» [10, с. 177]. Дослідження М. Овчинника мало велике практичне значення для рибного господарства держави, бо давало можливість пересаджувати з одного водоймища до іншого ту расу риб, яка буде економічно вигідніша виробникам. Питань рибознавства та організації рибальства, обліку ставків та інших водоймищ торкається у своїй роботі й професор І. Тарнані «Успіхи зоології на Україні за 10 років (1917–1928)», де також дає детальну картину стану зоологічної науки на Україні на кінець 1927 р., констатує успіхи та проблеми зоології та вносить конкретні пропозиції щодо подальшого її розвитку [7].

Слід зазначити, що свої дослідження вітчизняні вчені-природознавці не лише оприлюднювали в засіданнях сільськогосподарської секції Харківського наукового товариства та на сторінках свого часопису, а й брали участь в роботі міжнародних з'їздів та конгресів. Так, на початку жовтня 1927 р. в Римі (Італія) відбувся IV Всесвітній конгрес лімнологів. До речі, лімнологія – розділ гідрології, наука, що вивчає озера та інші прісні водоймища. На цьому міжнародному об'єднанні були присутніми два делегати від України (Д. Белінг – Дніпрова станція УАН, проф. Свиренко з Одеси). Як наголошується у замітці, вміщеній в одному з номерів журналу «Вісник природознавства», «Доповіді українських делегатів були присвячені наслідкам наукових дослідів життя Південного Бугу та Дніпра... доповіді делегатів Радсоюзу дуже зацікавили членів Конгресу, що були здивовані з розмірів та наслідків наших наукових дослідницьких праць...» [6, с. 212–213]. Після офіційної частини Конгресу було організовано низку екскурсій на різні біологічні станції з метою обміну науковими досягненнями та знайомства з умовами рибальства на водоймищах Італії.

Із проблем Дніпрельстану на сторінках «Вісника» зустрічаємо цілу низку обговорень, пропозицій, дискусій. Відкинувши негативні явища з цього питання, все ж головним і позитивним є вирішальне значення Дніпрельстану для сільськогосподарства та промисловості країни. Наприклад, «Кліматичні елементи басейну ріки Дніпра вище м. Києва» В. Вуцури, інженера С. Комарницького та замітка «Науково-дослідча робота інституту Вод. Г-ва на Україні у зв'язку з Дніпрельстаном») [10]. Ці питання були настільки актуальними в той час, що їх не могли оминати увагою члени сільськогосподарської секції ХНТ, обговорюючи дану тематику на своїх засіданнях та друкуючи матеріали за даною тематикою в іншому виданні ХНТ «Бюлетень Харківського наукового товариства». Зокрема, вони наголошували, що в районі Дніпробудівництва відбудеться зміна водного режиму та зміна можливостей використання ґрунтів, що будуть залиті водою й будуть непридатними для використання в сільському господарстві. Іншою важливою проблемою вони вважали розгортання лісомеліоративних робіт із закріплення ярів та охорони Дніпра від замулювання і таке інше [1].

Не залишилися поза увагою вчених і проблеми прикладної ентомології. Авторами публікацій виступають відомі вчені: проф. І. К. Тарнані, М. Шаліт, І. Крип'якевич, О. Устінов та інші.

Іван Костянтинович Тарнані – відомий зоолог, професор зоології та ентомології Харківського інституту сільського господарства, член Харківського наукового товариства. У своїх наукових інтересах І. К. Тарнані був надзвичайно різноманітний. В контексті тематики даного дослідження ми вже згадували ім'я вченого стосовно проблем тваринництва, рибознавства та рибальства, охорони природи тощо. Як натураліст Іван Костянтинович ретельно вивчав шкідників саду й городу та розробляв пропозиції боротьби з ними – це й бурякова нематода київських цукрових плантацій, трипси (дрібні комахи), які шкодять зерновим культурам, травневий хрущ, вплив земляних черв'яків на зміни якості ґрунту тощо.

Хто знав І. К. Тарнані за життя, характеризували його як «...вченого, вчителя й справжнього натураліста», згадуючи якого «...повстають в пам'яті його маленька жвава фігурка з привітним обличчям, окремі моменти роботи, окремі думки, що висловлював він...» [11, с. 73–74].

Питання вивчення комах та їх впливу на рослинність і городину, а значить, і на можливості використання у сільському господарстві, є постійними у багатьох публікаціях у «Віснику природознавства». У статті «Екологічне й кількісне вивчення наземної фавни» О. Устінов здійснив ретроспективний аналіз діяльності науково-дослідних установ, нарад та з'їздів із проблем організації кількісного обліку водного на наземного населення різних районів держави. Вчений звертає увагу на проведені дослідження, що дали важливі з практичного погляду відомості про значення комах-хижаків: «Приміром, усім відоме сонечко, з'явившись на рослині, що на ній було зареєстровано колонію попільниці числом у 101 шт., знищило усю популяцію протягом трьох днів» [9, с. 94]. Надалі автор пропонує методику вивчення різноманітних комах-хижаків.

Серед багатьох проблем, порушених у публікації «Колонія ангалтських поселенців «Асканія Нова» З.П.1928 державний степовий заповідник України «Чапли»» М. Шаліт визначає низку завдань, що поставлені перед науково-дослідними установами заповідника Асканія-Нова, серед яких головне – виявити з родини жуків-скрипунів окремих шкідників для степового лісництва, вивчити біологію їх та знайти засоби боротьби з ними [10, с. 4].

У середині (11–13) березня 1927 р. проходила Всеукраїнська конференція в справі вивчення продукційних сил, підсумки якої широко висвітлювались на сторінках журналу «Вісник природознавства». Вказані проблеми були настільки актуальними й хвилювали представників вітчизняної наукової думки, що розглядались на сторінках журналу протягом 1927–1931 рр. Як показало наше дослідження, це було не єдине високе наукове зібрання, на сторінках журналу часто висвітлювались всеукраїнські та міжнародні наради, конференції тощо. Так, не можна не відмітити опубліковані звіти про підсумки української конференції у справі вивчення продукційних сил та важливість самої події для країни. Одним із результатів даного заходу було прийняття резолюції про «... організацію «Всесоюзної Академії Сільськогосподарських Наук ім. Леніна», яку вже декретував З'їзд Рад СРСР...» [6].

Наприкінці конференції було обрано Оргбюро в складі семи членів: проф. О. Соколовський, інж. О. Кузнецов, проф. А. Желеховський, інж. В. Баланін, проф. О. Яната, інж. Б. Глейх і ще один представник від Академії Наук (з них 5 членів ХНТ). За представників на Всесоюзний З'їзд обрано було 22 особи, з них 4 науковці були членами Харківського наукового товариства: проф. О. Соколовський (грунтознавство), М. Шарлемань (зоологія), проф. О. Яната (ботаніка), інж. В. Баланін (Укрголовнаука) [6].

Дослідження доводить, що журнал Харківського наукового товариства «Вісник природознавства» виступає джерелом інформації про проведення різноманітних зібрань науковців-аграріїв різного рівня, як вітчизняних, так і зарубіжних. Цінними джерелами вивчення історії вітчизняної аграрної науки й сільського господарства є матеріали з розділів журналу «Персоналії», «Наукова хроніка» й ін.

Виходячи з вищевикладеного матеріалу та проведеного дослідження, можна зазначити, що:

1. Публікації з аграрних проблем та дотичних до них досліджень, що мали велике значення для розвитку сільськогосподарських наук, на сторінках часопису «Вісник природознавства» посідали значне місце серед природничих проблем, висвітлюваних журналом.

2. Публікації з вищезазначених питань належали відомим ученим у галузі тваринництва, генетики, водяного господарства, сільськогосподарської зоології, зокрема таким як М. В. Шарлемань, І. К. Тарнані, М. Шаліт та інші.

3. Переважна більшість публікацій належала членам Харківського наукового товариства (зокрема його сільськогосподарської секції), наукова та публікаційна діяльність яких забезпечувала високий науковий рівень та фаховість такого видання як «Вісник природознавства».

4. Часопис Харківського наукового товариства «Вісник природознавства» є цінним джерелом для вивчення історії різноманітних розділів сільськогосподарських наук й аграрної історії в цілому.

Бібліографічні посилання

1. Бюлетень Харківського Наукового Товариства. – X, – 1927. – № 2. – 19 с.
2. **Вергунов В. А.** Українське ґрунтознавство: історія становлення та розвитку у наукових школах, інститутизації і періодизації / В. А. Вергунов // Історія української науки на межі тисячоліть. – 2006. – Вип. 24. – С. 46–79.
3. **Вергунов В. А.** Міжнародні, всесоюзні, всеросійські та всеукраїнські з'їзди, конгреси, конференції як джерело вивчення історії ґрунтознавства в Україні / В. А. Вергунов // Вісник Харків. нац. аграр. ун-ту ім. В. В. Докучаєва. – 2010. – № 5. – С. 11–19.
4. **Вергунов В. А.** Нариси історії аграрної науки, освіти та техніки / В. А. Вергунов. – К. : Аграрна наука, – 2006. – 492 с.
5. Вісник природознавства. – X., 1927. – № 2. – 65 с.
6. Вісник природознавства. – X., 1927. – № 3–4. – 301 с.
7. Вісник природознавства. – X., 1927. – № 5–6. – 340 с.
8. Вісник природознавства. – X., 1928. – № 5–6. – 334 с.
9. Вісник природознавства. – X., 1928. – № 2. – 128 с.
10. Вісник природознавства. – X., 1928. – № 3–4. – 88 с.
11. Вісник природознавства. – X., 1931. – № 1–2. – 94 с.
12. **Зозуля В. А.** Грінченко Олександр Маркович (1904–1998) / В. А. Зозуля, К. Б. Новосад, Н. М. Новосад // Вісник ХНАУ. – 2004. – № 6. – С. 5–14.
13. **Присяжнюк М. В.** Становлення науково-організаційних основ вітчизняного тваринництва (20-ті роки ХХ ст.) / М. В. Присяжнюк // Вісник Полтав. держ. аграр. акад. – 2011 – № 64/2. – С. 64–68.
14. **Савчук В. С.** Ґрунтознавство на сторінках часопису Харківського наукового товариства «Вісник природознавства»: 1920-ті роки / В. С. Савчук, В. В. Кушлакова // Питання аграрної історії України та Росії: Матер. 9-х наук. читань, присв. пам'яті Д. П. Пойди. – Дніпропетровськ, – 2012. – С. 141–148.
15. **Яната О.** До розвитку українського природознавства / О. Яната // Вісник природознавства – X., 1927. – № 1. – С. 3–5.

Надійшла до редколегії 30.11.2012